

Pojam „demokratske diktature“ u političkoj filozofiji Georga Lukácsa^{1a)}

Peter Ludz

Postavljanje problema

U političkoj filozofiji Georga Lukácsa koncepcija »demokratske diktature« igra odlučujuću ulogu. »Demokratska diktatura«, na prvi pogled neobična i proturječna pojmovna tvorba, izraz je pokušaja kako filozofske tako i političke »sinteze«. »Demokratska diktatura«: Ova kategorija totaliteta omogućuje da se jasno istakne kontinuitet i promjena Lukáčsevih refleksija, konzekventna izgradnja njegovog ranog filozofskog nacrtu, ali i mnogobrojne, jednako tako manifestne kao i imanentno-nužne metamorfoze njegova mišljenja. I to naročito stoga jer je koncepcija »demokratske diktature« usko povezana s pojmovima revolucije i organizacije koji su centralni za njegov teorijski sistem. Može biti odvažna hipoteza da je Lukács — nakon što se u prvoj polovici dvadesetih godina nije ispunila njegova nada u ozbiljenje univerzalno-utopijske emancipacije čovječanstva — s »demokratskom diktaturom« stvorio politički konkretnu, istovremeno sekulariziranu »sintezu« revolucije i organizacije partije koja je primjerena nacionalnim i socijalnim odnosima. »Demokratska diktatura« je trebala da još jednom obuhvatno, tj. filozofski i političko-socijalno stabilizira elan rane misli revolucije i da time, u Lukáčsevu samorazumijevanju, pomogne osigurati kontinuitet evropske povijesti. Povrh toga Lukács je, slično kao Rosa Luxemburg u svojem spisu *Ruska revolucija* (1922), htio prevladati jednostrano zaoštavanje pitanja »demokracija ili diktatura« Trotskoga i prije svega Kautskoga. Stoga analiza pretpostavki i strukture »demokratske diktature« može doprinijeti ocjeni odlučujućih impulsa i postavljanja pitanja Lukáčseve političke filozofije.

Historijski gledano, već su Lukáčsevi rani politički spisi: *Boljševizam kao moralni problem* (1918), *Taktika i etika* (1919), *Uloga morala u komunističkoj produkciji* (1919), *K pitanju parlamentarizma* (1920), bitno obilježeni mišlju demokracije, koju valja shvatiti ne samo formalno, već i njenim konstitutivnim značenjem

^{1a)} Peter Ludz je čitaocima Lukáčsevih djela poznat kao izdavač *Schriften zur Literatursoziologie* (Neuwied 1961. i 1963) — sada priprema *Schriften zur Ideologie und Politik*. Nakon studija filozofije, političke ekonomije, historije i sociologije Ludz se sve više bavi problemima političke znanosti. Rukovodilac je odjela u Institutu za političku znanost na Freien-Universitätu u Berlinu. Poznat je po svojim prilogima filozofiji politike i sociologiji literature. Ova studija o Lukáčsevoj političkoj filozofiji objavljena je 1966. godine u *Jubilarnom spisu Georgu Lukácsu za osamdeseti rođendan* (vidi naš prikaz toga spisa na str. 162. ovoga broja »Političke misli«) — Prevodilac.

za socijalizam. Svoju koncepciju »demokratske diktature« Lukacs je zatim razvio naročito u *Blum-tezama* (1928), koje su pripremile politički referat II ilegalnog kongresa KPM (1930). Nakon drugog svjetskog rata ta linija je produžena u njegovoj knjizi *Literatura i demokracija* (1947). Lukacs tu pokušava da dalje razvije svoje rane teorijske postulate i političke uvide u »teoriji narodne demokracije«. U svojem govoru u filozofskoj raspravi Petöfi-kluba (lipnja 1956) kao i u svojim priložima povodom diskusije o *Blum-tezama* u Institutu za povijest partije, Budimpešta (lipnja 1956) — i konačno u predavanju, koje je i na Zapadu postalo poznato u Političkoj akademiji Partije mađarskih radnika (PMR) (konac lipnja 1956) pod naslovom *Borba napretka i reakcije u današnjoj kulturi*, Lukacs je neprestano obnavljao svoje rane spoznaje. I u nekim od njegovih dosad posljednjih političkih izjava, u *Pismu Albertu Carocciju* (veljača 1962), u razmišljanju *O raspravi između Kine i Sovjetskog Saveza* (1963), i u primjedbama u intervjuu s Antoninom Liehmom u praškom časopisu *Literárny Noviny* (siječanj 1964), vraćaju se mnogobrojni motivi ovoga glavnog pojma njegove političke teorije.¹⁾

Sistematski promatrano, koncepcija i pojam »demokratske literature« predstavlja za Lukacsa izraz decenijama dugih refleksija o »suprotnosti između kapitalizma i socijalizma« kao »svjetsko-povijesno« interpretiranoj, dakle filozofsko-povijesno shvaćenoj suprotnosti. Tu dihotomiju je već rano nadvisila suprotnost »diktatura i demokracija«, bitno pod utjecajem revolucionarnog sindikaliste Erwina Szaboa, ali i Lenjina, Rose Luxemburg i Eugena Landlera. Nju je kasnije, prije svega u *Blum-tezama*, gdje god

1) U tekstu ćemo citirati slijedeće Lukacseve radove:

Die Seele und die Formen. Essays. Berlin 1911; Emil Lask. Ein Nachruf, in: Kant—Studien, 22 Jg. (1918), S. 349 ff.; A bolszevizmus mint erkölcsi probléma (Der Bolschewismus als moralisches Problem), in: Szabadgondolat, Dez. 1918, S. 228 ff.; Taktika és Ethika (Taktik und Ethik), Budapest 1919; Az erkölcs szerepe a kommunista termelésben (Die Rolle der Moral in der kommunistischen Produktion), in: Szociális Termelés, I. Jg., Heft 11 (1919), S. 3 ff.; Die Theorie des Romans. Ein geschichtsphilosophischer Versuch über die Formen der grossen Epik, Berlin 1920; Zur Frage des Parlamentarismus, in: Kommunismus, I. Jg., Heft 6 (1920), S. 161 ff.; Organisationsfragen der dritten Internationale, in: Kommunismus, I. Jg., Heft 8—9 (1920), S. 238 ff.; Legalität und Illegalität, in: Kommunismus, I. Jg., Hefte 35, 36—37 (1920), S. 1259 ff.; S. 1324 ff.; Kassel und Halle, in: Kommunismus, I. Jg., Heft 41—42 (1920), S. 1466 ff.; Der Parteitag der Kommunistischen Partei Deutschlands, in: Kommunismus, I. Jg., Heft 44 (1920), S. 1561 ff.; Vorwort zu: Rosa Luxemburg, Massenstreik, ungar. Ausg., Wien 1921; Vor dem dritten Kongress, in: Kommunismus, 2. Jg., Heft 17—18 (1921), S. 583 ff.; Spontaneität der Massen, Aktivität der Partei, in: Die Internationale, 3. Jg., Heft 6 (1921), S. 208 ff.; Diskussionsbeitrag auf dem III Weltkongress der Kommunistischen Internationale, in: Protokoll des III Kongresses der Komintern, Moskau, 22. Juni bis 12. Juli 1921 (Bibliothek der Kommunistischen Internationale, Band 23), Moskau 1921, S. 591 ff.; Noch einmal Illusionspolitik, in: Ladislaus Rudas, Abenteuer- und Liquidatorentum. Die Politik Béla Kuns und die Krise der KPU, Wien 1922, S. 254 ff.; Geschichte und Klassenbewusstsein. Studie über marxistische Dialektik (Kleine revolutionäre Bibliothek, Band 9), Berlin 1923; Téziservezet a Magyar politikai és gazdasági helyzetről és a KMP feladatairól (Blum- Tézisek, 1928) (Thesen über die politische und wirtschaftliche Lage in Ungarn und über die Aufgaben der KPU (Blum-Thesen, 1928), Auszüge erstmals veröffentlicht in: Párttörténeti Közlemények, 2. Jg., Heft 3 (1956), S. 75 ff.; Irodalom és Demokrácia (Literatur und Demokratie), 2. Aufl., Budapest 1948; Karl Marx und Friedrich Engels als Literaturhistoriker, Berlin, 1952; Probleme des Realismus, 2. verm. u. verb. Aufl., Berlin 1955; Der Kampf des Fortschritts und der Reaktion in der heutigen Kultur, in: Aufbau, 12. Jg., Heft 9 (1956), S. 761 ff.; Postscriptum (1957) zu: Mein Weg zu Marx (1933), in: Nuovi Argomenti, Heft 33 (1958), S. 1 ff.; Brief an Alberto Carocci anlässlich einer Umfrage der Zeitschrift »Nuovi Argomenti« zum XXII. Parteitag der KPdSU, deutsch unter dem Titel »Privatbrief über Stalinismus«, in: Forum. Osterreichische Monatsblätter für kulturelle Freiheit, 10. Jg., Hefte 115—116, 117 (1963), S. 335 ff.; S. 407 ff.; Zur Debatte zwischen China und der Sowjetunion. Theoretisch-philosophische Bemerkungen, in: Forum. Osterreichische Monatsblätter für kulturelle Freiheit, 10. Jg., Hefte 119, 120 (1963), S. 519 ff., S. 582 ff.

je moguće još dalje potisnula u pozadinu suprotnost »fašizma i antifašizma«. Poslijeratno razdoblje, naročito historijske pojave policentrizma i revizionizma u komunističkom »svjetskom sistemu«, dopustilo je Lukacsu da nanova obuhvati klasični pojmovni par: »napredak i reakcija«, »mir i rat«, koji su novoobilježeni i samo prividno apstraktni suprotni parovi u toku njegove kritike Staljina i njegova oslanjanja na teorijske pozicije Togliattija koje se ne smije previdjeti.

Svim tim pojmovnim parovima, koje se mora shvatiti u Hegelovu smislu kao u stanovito vrijeme svjetsko-povijesnu »tezu i antitezu«, svojstvena je i kod Lukacsa »sinteza«, jedan »tertium datur«. Tu sintezu valja uvijek tumačiti kao »totalitet«, kao ukiđanje i očuvanje protivrječnosti i suprotnosti u cjelini koja se nalazi s onu stranu historijsko-političkog otuđenja. Odgovarajući svagdašnjoj tezi i antitezi, Lukacs u različitim historijskim situacijama nanovo određuje sintezu: dvadesetih godina on nju označava izrazom »demokratska diktatura«. U slijedećem desetljeću ulogu sinteze uzima »pokret narodnog fronta« protiv fašizma što ga je Lukacs zahtijevao, tj. ujedinjenje svih demokratskih, socijalističkih i uopće humanističkih snaga kapitalističkih i socijalističkih društvenih poredaka. Nakon drugog svjetskog rata društveni tip »narodne demokracije« je onaj za koji Lukacs tvrdi da bi imao zauzeti srednje mjesto između socijalističkog i kapitalističkog kao i između sovjetsko-ruskog i kineskog društva. Konačno u fazi hruščovizma »miroljubiva koegzistencija« je adekvatni oblik razračunavanja između socijalizma i kapitalizma, između napretka i reakcije, u kojem se treba iskristalizirati »svjetska kultura«.

Uzimajući u obzir mnogostruka historijsko-politička posredovanja, dade se dakle povući linija od »volje proletarijata za demokratskim svjetskim poretom« (kako je to Lukacs formulirao u svojem članku *Boljševizam kao moralni problem*) do »svjetske kulture« — možda konačne sinteze dijalektike povijesti koja je došla do svoga mira i svoga konca.

U toj povijesnoj slici pod »sintezom« je uvijek mišljen »dijalektički prijelaz« od forme društva koja je promatrana kao već historijski ukinuta u nekoj budućoj. Primjereno tome »demokratska diktatura« predstavlja »dijalektički prijelaz« od građanske demokracije k »revoluciji proletarijata«. S programom »demokratske diktature«, koji je stvoren koncem 1928, a čiji su teorijski principi pak davno bili naznačeni, Lukacs je htio da stvori one organizacione pretpostavke za nacionalni put u socijalizam u Mađarskoj u kojima su dane spontano revolucionarne akcije radnika — a time uopće još jednom mogućnost njihova aktiviranja i mobiliziranja. S parolom »klasa protiv klase« on je htio još jednom ozbiljiti idealno-tip-sku čistoću klasne borbe. »Demokratska diktatura« je za njega bila »savršeno ozbiljenje građanske demokracije«. Stoga je važno: osigurati »građanska slobodna prava« i njih povezati s »dnevnim potrebama« radnika.

»Demokratska diktatura« nije samo kao historijski najraniji izraz, nego kao uopće centralni dio njegove političke teorije ključni pojam za mnogobrojne daljne komplekse problema. I to u dvostrukom značenju: prvo, bitna postavljanja pitanja, koja su Lukacsa pokretala prije svega u desetljećima od 1920. do 1930. i od 1940 do 1950, jedva se mogu razumjeti bez koncepcije i pojma »demokratske diktature« — kao etička pitanja strategije i taktike u

klasnoj borbi, interpretacija kapitalizma i prijelaza u socijalizam, teorija revolucije i organizacije odnosno problem partije i klase. Drugo, pojam »demokratske diktature« je šifra za Lukacsevu političku poziciju u KPM odnosno unutar promjenljivih političkih pravaca u Komunističkoj internacionali.

Novokantovstvo i sindikalizam: Filozofski temelji političke etike

Brojne duhovne struje i lični susreti trajno su obilježili Lukacsevo mišljenje prije prosinca 1918, časa njegova stupanja u KPM. Lukacs je te utjecaje pak već rano oblikovao u *vlastitoj* slici. Njegovi politički rani spisi, u prvom redu dakle *Taktika i etika*, pružaju izrazita upućivanja za mnogostrukost kao i za prevladavanje i odražavanje tih elemenata u novoj cjelini. U ovoj vezi ne možemo ih in extenso analizirati.

Na drugoj strani postepeno iskristaliziranje i mnogoslojevitost pojma »demokratske diktature« jedva bi se pravo vidjelo bez bar kratkog spomena tih duhovnih poveznih linija — i to tim manje kada se filozofskim utjecajima pridruže političko-ideološki, prije svega kroz djelo i ličnost Erwina Szaboa. Pritom neka je već ovdje naglašeno da se određeni motivi u Szaboovu mišljenju mogu promatrati kao sjedinjivi kako s problemima marburškog i heidelberškog novokantovstva tako i s izvjesnim motivima filozofije života i fenomenologije. U toj vezi bili bi da se navedu Szaboov »socijalni idealizam«, njegovo odbacivanje »vulgarnog marksizma« i naglašavanje znanstvenih elemenata Marxove nauke, njegov anti-psihologizam, vjera u napredak i jaki odnos prema »praksi« radničkog pokreta.

Povijesno-filozofski gledano, novokantovci a, preko djela Erwina Szaboa i Rose Luxemburg, također Marx i Hegel su davno prije 1918. djelovali na Lukacsevu političku etiku. Fichteovo etičko-teološko držanje, njegova koncepcija povijesti, njegov postulat da teorija mora stalno nadilaziti »život«, nalazi se u Lukacsevoj filozofiji politike i političkoj etici jednako tako kao i onaj antipsihološki »transcendentalni platonizam« Emila Laska, koji je na jednoj strani određen Lotzeom i Rickertom, a na drugoj strani Bolzanom i Husserlom. Skoro je suviše isticati da je Fichte za Lukacsa pri tom postao značajan prije svega kroz Laskovu interpretaciju: Lukacs je u Heidelbergu bio Laskov prijatelj i učenik. Posebnu pažnju Lask je posvetio programu stalnog »konkretiziranja« filozofije važnja koju je on vidio danu u historijskoj tvorbi pojmova. »Konkretiziranje« za Laska znači prodiranje do »prafenomena« pojmovne tvorbe. Lukacs kasnije, prije svega u *Povijesti i klasnoj svijesti*, pokušava da tipologijski egzaktno izradi »konkretni«, tj. politički i filozofsko-povijesno »ispravni« položaj identičnog subjekta-objekta, proletarijata. Podudaranje političkog i filozofsko-povijesnog »pripisivanja« (Zurechnung) u neku ruku je »prafenomen« za marksističkog teoretičara Lukacsa. Pretpostavivši »zrelost« (die Reife) kapitalističkog društva, vladanje tim društvom pomoću proletarijata dano je tada, a potpuni preobražaj »mogućnosti« (Möglichkeit) u »zbiljnost« (Wirklichkeit) postignut je tada kada skoro totalnoj svjesnosti, potpunoj spoznaji položaja, odgovara primjereni oblik organizacije. Revolucionarni proces stupa time u svoj akutni sta-

dij. Dakako, proletarijat najprije mora tu dimenziju, kao »mogućnost u zbiljnosti« radničkog pokreta, spoznati (sebi učiniti »svjesnom« — sich »bewusst« machen) i time učiti vladati hodom povijesnog procesa.

Pri usporedbi Laska i Lukacsa trebalo je naglasiti dvoje. Na jednoj strani postaje jasno jako mjesto svijesti i u Lukacsevoj marksističkoj socijalnoj filozofiji. Na drugoj strani Lukacs nadilazi Laska time što on »konkretiziranje« filozofije svijesti ne premješta u apstraktni pojam, nego u tipologijsku analizu kapitalističkog društva. U ovoj vezi možemo samo navesti, a ne izvesti, da je već Lask težio za prevladavanjem problematike oblika i sadržaja kao i subjekta-objekta u smislu Kanta i da je intendirao jedno pomirenje »vrijednosti i zbiljnosti« (Wert und Wirklichkeit). Tragovi toga mogu se naći u Lukacsevu djelu do u kasno doba, kao u pojmu »totaliteta« (za Lukacsevu ocjenu Laska usp. naročito: *Emil Lask, Ein Nachruf*; za utjecaj Laska na Lukacsa, i u estetskom području, usp. Peter Ludz, *Maxismus und Literatur, Einleitung zu: Georg Lukacs, Schriften zur Literatursoziologie — Soziologische Texte*, sv. 9, 2. izd. 1963, str. 44 ff). Usporedna historijsko-filozofska analiza imala bi dokazati u kojoj je mjeri Lukacs prihvatio u Laskovu novokantovstvu početne stavove filozofije života i fenomenološke stavove i pretopio ih u — doduše ne uvijek konzekventni — marksistički historizam.

Za historičara filozofije jedva je čudnovato da Laskovo povezivanje »vrijednosti i zbiljnosti« ima pandan u Simmelovoj kao i Natorpovoj povijesno-optimistički koncipiranoj etici. Izvjesni impulsi novokantovstva, fenomenologije i filozofije života čini se da upućuju u jednom pravcu, naročito obraćanje spoznajno-teorijski orijentirane etike ka »zbiljskoj povijesti«. Simmel je već u *Uvodu u moralnu znanost* istakao promjenu transcendentnih postavljanja ciljeva u imanentno postavljanje cilja. On je pri tom dakako ostao još u formalno-historijskom mišljenju (Georg Simmel, *Einleitung in die Moralwissenschaft. Eine Kritik der ethischen Grundbegriffe*, 2 sveska, Berlin—Stuttgart 1892—93, svezak I, str. 221). U toku historiziranja Simmelova postavljanja pitanja Lukacs je preuzeo tu misao za nauku o klasnoj borbi.

Simmel je premostio dihotomiju između bitka i trebanja (zwischen Sein und Sollen) time što trebanje za nj na jednoj strani vuče »svoj sadržaj iz zbiljnosti bitka« i što na drugoj strani ono svoju »snagu« (Kraft) vuče iz još — nebitka sadržaja (aus dem Noch-Nichtsein des Inhalts — iz sadržaja koji još nije). Simmel je tim razumijevanjem, iako još u spoznajno-psihološkom području, dobio polaznu tačku za svoju tezu o »višem stupnju zbiljnosti u mogućnosti« — jedna misao koju Lukacs preuzima i pomoću Hegelova utjecaja izgrađuje u dominantni element svoga sistema. Takvo određenje vodilo je pak i Simmela njegovoj filozofiji slobode koju valja razumjeti u procesu prevladavanja krivnje i patnje kao *oslobođenje* (Befreiung). U njegovom filozofsko-povijesnom tumačenju klasne borbe proces revolucije vodi k »zbiljskom« oslobođenju ne samo proletarijata, nego čitavog ljudstva. Natorp je, konačno, bio pokušao da u stalno novim stavovima razvije osnovne crte »teorije obrazovanja volje« (Theorie der Willensbildung). U volji, koja je shvaćena kao postavljanje cilja, nastupa nasuprot prirodi, kao i ekonomsko-društvenom svijetu, u neku ruku »regulativna ideja« u smislu Kanta. Pri tom su se za Natorpa poklopili

»konačni cilj socijalnog razvoja« i »osnovni zakon ljudskog obrazovanja« iako još u sferi ideje. Za Lukacsa je, već u *Taktici i etici*, »klasna borba« proletarijata »samo postavljanje cilja i u isto vrijeme njegovo ozbiljenje« [(*Taktika i etika*, mađ., str. 7. Kasnije u *Povijesti i klasnoj svijesti* »klasna svijest« proletarijata je »postavljanje cilja i samo oružje« (Zielsetzung und Waffe selbst, str. 83)].

Pored Laska, Simmela i Natorpa jednako tako djelovao je na Lukacsevu političku etiku pokušaj povezivanja kriticizma i marksizma, koji karakterizira socijalnu filozofiju marburškog novokantovstva i koji je bio tipičan za teorijsko-socijalističku diskusiju s konca XIX stoljeća, kao i herojska vrijednosna etika Maxa Webera, koja je prožeta »čistoćom« odgovornosti. Među Marburžanima su u prvoj liniji bili Hermann Cohen i Franz Staudinger, oni koji su pokazali značenje Kantove etike za filozofsko utemeljenje socijalizma (o tome: Hermann Cohen, *Kants Begründung der Ethik*, Berlin, 1877; Franz Staudinger, *Ethik und Politik*, Berlin, 1889). Pri tom je vrijedno primijetiti da je Staudinger pitao za *historijske* uvjete čudorednog obnavljanja društva i te uvjete vidio u radničkom pokretu. Pored toga na Lukacsa su utjecali Cohenov antipsihologizam kao i Staudingerov povratak na »objektivnu analizu« zbiljnosti — iako Lukacs i »objektivnu analizu« i uopće »zbiljnost« već rano manje shvaća u spoznajno-teorijskom smislu nego u smislu marksističkog određenja strukture (njegov teorijski marksizam je pri tom, osim Szaboo, odlučno prožet Rosom Luxemburg, čije analize u *Akumulaciji kapitala* on označava kao »povratak k Marxovoj pravoj metodi«; *Predgovor za: Rosa Luxemburg, Masovni štrajk*, str. 5). Tragovi Maxa Webera mogu se ponovo otkriti u isticanju pitanja o smislu i moći odlučivanja, a time u izrazu anti-mehanističkog mišljenja. I idealno tipski način promatranja i metoda »pripisivanja« upućuju na Webera. Tako kod određivanja proletherske klasne svijesti Lukacs čak explicite preuzima Weberovu terminologiju: »Racionalno primjerena akcija..., koja se pripisuje određenom tipičnom položaju u procesu proizvodnje, klasna je svijest« (Geschichte und Klassenbewusstsein, str. 62).

Sasvim općenito može se utvrditi da Lukacsevo sve odlučnije obraćanje problematici subjekta-objekta, koju je on dakako sve više i više shvaćao dijalektički—povijesno, polazi od problemske svijesti novokantovstva odnosno od pokušaja njegova prevladavanja u intuističkoj filozofiji života i fenomenologiji. Isticanje »utopijske« volje, tj. volje koja je moguća tek u povijesti, volje koja upućuje preko empirijskih zakonomjernosti u prirodi i društvu — kao i uopće dualizam »biti« (Wesen) i »pojave« (Erscheinung), neposrednog interesa i konačnog cilja (o dihotomiji »biti« i »pojave« usp. naročito: *Die Theori des Romans*, str. 19, passim; o neposrednom interesu i konačnom cilju u usp.: *Geschichte und Klassenbewusstsein*, str. 93), objektivno-povijesnog smisla i realno-političkog položaja — dualizma što ga je Lukacs stalno zadržao i akcentirao u sve novijim oblicima, podsjećaju na Simmela kao i na Maxa Webera i Natorpa. Lukacseva kritika vulgarnog marksizma, koji nije izgradio »zbiljsku spoznajnu teoriju socijalizma«, također smjera u tom pravcu.

Pored različitih struja njemačke filozofije na Lukacsevu političku teoriju djelovao je prije svega Erwin Szabo, teorijska glava lijevog krila mađarske socijaldemokracije. Lukacs se 1918/19. teo-

rijski usko oslonio na Szaboa i s njim se kasnije u više mahova također objašnjavao (o tome: *Geschichte und Klassenbewusstsein*, str. 64). Szabov je u osnovi eklektički stav — svojevrsna povezanost određenih aksioma Marxove nauke (misao o razvoju i klasnoj borbi) s etičkim zahtjevima revolucionarnog sindikalizma i anarhizma (Hubert Lagardelle) — trebao postati odlučujućim medijumom prvih filozofsko-političkih spisa Geoga Lukacsa. Pri tom su posebno utjecajne trebale biti dugogodišnje diskusije u budimpeštanskom sociološkom društvu (Tarsadalomtudományi Társaság) i u redakciji časopisa *Dvadeseto stoljeće* (Huszadik Század) koji je vodio Oskar Jaszi.

Szabo i Lukacs su se susreli u nastojanju da očiste historijski materijalizam od njegovih »vulgarno marksističkih« sastavnih dijelova i da ponovo ožive etičke impulse marksizma koje oni izvode prije svega iz velike njemačke filozofije Kanta i Hegela i francuskog prosvjetiteljstva. S tim se držanjem pokazala zajednička odvratnost protiv sitničavih, često oportunističkih kompromisa socijalno-demokratske parlamentarne prakse u predratnoj Mađarskoj kao i odbacivanje određenja politike pomoću interesa partijske birokracije unutar socijalističkog pokreta: Socijalna demokracija bila je u predratnoj Mađarskoj do u njene korijene reformistička partija. Time je već dano kasnije Lukacsevo mjesto na fronti protiv reformizma i revizionizma Bernsteinova tipa, ali i protiv izraslina staljnizma. Čistunsko Lukacsevo držanje spram pravog fenomena političke moći, držanje koje je ovdje samo naznačeno a koje on dijeli ne samo sa Szaboom nego i s Rosom Luxemburg i bezbrojnim drugim komunističkim intelektualcima, mora se označiti kao tragično. Jer, njegova je konzekvencija principijelno povlačenje duha od pozicija političke moći.

Time što se sve više udaljivao od mađarske socijalne demokracije, Erwin Szabo je plovio u antiparlamentarizam i révolte, u action directe u smislu revolucionarnog sindikalizma. On je pri tom mogao da posegne za ranim utiscima u Beču koje je on dobio u susretima s ruskim revolucionarima Samuelom Klackom i Pavlom Teplovim. Lukacseva je politička filozofija ovdje uzela svoje ishodište. U svojim prvim političkim spisima on je na isti način odbacio »realno-političke« kompromise za volju etički intrasigentnog marksizma koji je obavezan pitanju o istini i postajao sve više i više revolucionarni moralist — ovdje možemo spomenuti intenzivnu lekturu Dostojevskog i Borisa Savinkova (Ropsina) (za Lukacsevu interpretaciju Savinkova prije svega: *Taktika i etika*, mađ., str. 13; *Geschichte und Klassenbewusstsein*, str. 265). I on je silio na »odlučivanje« (Entscheidung), a njegova politička etika ranog razdoblja stoga nije slobodna od decizionističko-romantičkih crta, kako ih sadrži revolucionarni sindikalizam. Čini se da su te decizionističke crte usko povezane s njegovim životno-filozofskim i fenomenološkim stavovima. Utoliko Lukacsevo stupanje u KPM godine 1918. slijedi unutrašnju logiku svoga razvoja. On je jače slavio revoluciju u Mađarskoj nego oktobarsku revoluciju u Rusiji, budući da je ona više došla u susret njegovim sindikalističkim predodžbama.

Etički rigorizam i politička taktika

Prethodna izlaganja upućuju već na to da je Lukacseva politička etika na jednoj strani doduše sve jače usmjerena *filozofsko-povijesno* (geschichtsphilosophisch) i da je na drugoj strani zadržala izvjesne formalne elemente novokantovstva. Stoga se njegovi najznačajniji temeljni pojmovi mogu tumačiti kako historijsko-genetički tako i tipološki. Otuda nije čudnovato da se strukturalne oznake Lukacseve »demokracije«, »diktature« i »demokratske diktature« katkada podudaraju s takvim određenjima demokracije i diktature kakva su u različitim historijskim situacijama dali politički vođe partije, kao Lenjin i Eugen Landler. Stoga se u promjenjivim političkim situacijama Lukacs i može uvijek nanovo pozvati na Marxa i Engelsa kao i na Lenjina i Landlera.

Svakako da su »definicije« kako političkih tako ideoloških vođa, naročito Lenjina, većinom primarno *političke* vrste. Njih se mora konfrontirati sa svagdašnjim smjerovima strategijsko-taktičkih koncepcija. Tako je Lenjin već 1905. govorio o »revolucionarnoj demokratskoj diktaturi proletarijata i seljaštva«. On je pri tom polazio od konkretnog političkog pitanja, naime od pitanja o učešću SDRPR u »provizorno-revolucionarnoj vladi«. U unutarpolitičkim objašnjenjima on se usmjerio protiv Martinova kao i protiv *Iskre*, koji su odbacivali takvo učešće socijalne demokracije u »provizornoj« vladi. Lenjin je naprotiv potvrđivao učestvovanje — i to s *filozofsko-povijesnim* argumentom: »Socijalna demokracija promatra 'sankcioniranje' građanskog društvenog poretka s povijesnog stajališta. Kada su Feuerbacha pitali da li sankcionira materijalizam Büchnera, Vogta i Moleschotta, on je odgovorio: »Unatrag se slažem s materijalizmom, ali ne unaprijed«. Jednako tako i socijalna demokracija sankcionira građanski poredak. Ona se nije ustručavala i niti će se ustručavati da kaže da ona u usporedbi s apsolutističko-feudalnim građanskim poretkom sankcionira republikansko-demokratski građanski poredak. Ona, međutim, sankcionira građansku republiku samo kao posljednji oblik klasne vladavine, kao upravo stvorenu arenu za borbu proletarijata protiv buržoazije (V. I. Lenjin, *Revolucionarna demokratska diktatura proletarijata i seljaštva*, 1905, u: *ibid.*, *Djela*, u izdanju Instituta za marksizam pri CK KPSS, svezak VIII, Berlin, 1958, str. 286 id., str. 293; toga Lenjinova članka Lukacs se po prvi put dodiruje u svojim refleksijama *O raspravi između Kine i Sovjetskog Saveza*, str. 583). Lenjin doduše operira s poviješću, kao i Lukacs u *Taktici i etici* te u *Povijesti i klasnoj svijesti*. Njegovo navođenje povijesnog razvoja ipak stoji jednoznačno pod praktički-političkim predznakom i pod silom političke akcije. Dok Lukacs moć objektivnog povijesnog procesa akcentira i usmislu rigorističke etike, Lenjin primjenjuje hod povijesti sve više i više instrumentalno. Borba za političku moć između boljševika i menjševika stoji za Lenjina u središtu njegova mišljenja. Pitanje o *organizaciji* partije pri tom igra odlučujuću ulogu u diskusiji obiju suparničkih grupa.

U svojim refleksijama o demokraciji i diktaturi Lukacs naprotiv polazi bitno od etičkih i kasnije od filozofsko-povijesnih postulata ne samo *prije* diktature sovjeta, nego također još početkom dvadesetih godina, kako to demonstriraju *Uloga morala u komunističkoj produkciji* i *Povijest i klasna svijest*. Povijesni proces je za njega, već u njegovim ranim literarnim esejima, mnogo važnija

moć nego za Lenjina. Povijest za Lukacsa smjera apsolutnom, moralnom cilju: ukidanje »vječne usamljenosti« čovjeka i solidarni život u zajednici. Predanost tom cilju, »utopijskom savezu« za nje-ga nije »nikakva predanost nekom idealu koji je iz nas projiciran, koji daleko nadilazi naš maximum, nego što više predanost nečemu što je o nama neovisno i tuđe, ali upravo stoga jednostavno i realno dohvatljivo. Ova predanost čini konac izoliranosti« (*Die Seele und die Formen*, str. 125).

Lukacs je mogao održati sigurnost te velike vizije, premda je on nakon propasti diktature sovjeta, kao npr. u svojem govoru pred Zemaljskim savezom mađarske radničke omladine u augustu 1919, rezignirano govorio o »kompromisima« koji bi bili nužno u interesu »proleterske klase« (usp. izvještaj u: *Freie Jugend*, 1. Jg., sveska 4, 1919, str. 8). Ako on na jednoj strani nije postao umoran da se zaklinje »akutnom stadiju revolucije«, isticao je na drugoj strani nakon propasti »ožujске akcije« (1921) ipak sve češće »ideološku krizu proletarijata« (za jedno usp. *Der Parteitag der Kommunistischen Partei Deutschlands*, str. 1561; *Spontaneität Massen, Aktivität der Partei*, str. 209 — za drugo: *Vor dem dritten Kongres*, str. 588). Sudbinu mađarske kao i njemačke revolucije Lukacs je konačno konfrontirao s pitanjem: Zašto proletarijat nije revolucionaran? On je odgovorio: »Još usred smrtne krize kapitalizma široke mase proletarijata doživljavaju državu, pravo i privredu buržoazije kao jedino moguću okolinu svojega opstanka« (*Legalität und Illegalität*, str. 1326). Eshatološka vjera u neposredno predstojeću revoluciju morala je nakon toga uvida postepeno stupiti u pozadinu, a temeljita analiza kapitalističkog društva postati odlučujućim zadatkom — i to tim prije što je Lukacs, pod utjecajem »Holandana« Antona Pannekoeka, Hermanna Gortera i Heinriete Roland-Holst, prije svega pak istraživanja Rose Luxemburg u *Akumulaciji kapitala*, sve više i više sumnjao u skorou, »prirodonožnu« propast kapitalizma.

To pomicanje pogleda bilo je nakon II svjetskog kongresa Komunističke internacionale određeno sve urgentnijim političkim pitanjem o »ispravnoj« organizaciji proletarijata i time o ulozi partije prije, za vrijeme i nakon revolucije. Time je označen prijelaz od rigorističke etike i revolucionarnog moralizma (1918—19) k izgradnji na jednoj strani teorije »organizacije partije«, i na drugoj strani teorije postvarenja (*Verdinglichung*) (1921—23). Nepopustljivost etičkih postupaka prvih političkih spisa ustupila je mjesto dualističkoj filozofiji povijesti. Tome je odgovaralo povećano značenje organizacionog pitanja i postepeni oproštaj od revolucije. Te veze ovdje možemo samo naznačiti, a ne opširno obraditi. U sljedećem mi ćemo se štaviše ponovo posvetiti problemu etike i taktike.

Za Lukacsevu rigorističku etiku boljševizam je »moralni problem« u svjetsko-povijesnom smislu. Pojmovi »demokracija« i »diktatura« nisu stoga još oštro politički kontinuirani u razdoblju 1918/19, za razliku prema situaciji nakon VI svjetskog kongresa Komunističke internacionale (1928) u kojoj su nastale *Blum-teze*. Njih valja prije shvatiti kao velike etičke antiteze. Ipak pojam demokracije je utoliko sadržajno određen, a ne samo formalno, što »demokracija« za Lukacsa u tom razdoblju označava socijalnu jednakost svih i »solidarnost« proletarijata. U klasnom društvu pak takva demokracija ne može postojati. I proleterska je diktatura

još oblik političke, a ne »socijalne demokracije« u smislu Maxa Adlera (usp. Max Adler: *Die Staatsauffassung des Marxismus. Ein Beitrag zur Unterscheidung von soziologischer und juristischer Methode*, Marx-Studien, svezak IV, 2, Wien, 1922, pogl. IX, str. 116 id.; kao i njegovu knjigu: *Politische und soziale Demokratie*, Schriftenreihe »Neue Menschen«, Berlin, 1926, passim). Tek s ukidanjem klasnog društva pomoću proletarijata može se ozbiljiti svjetsko-povijesno ispravni smisao ljudskog razvoja čovječanstva, njegovu etičku savršenost. Proklamirani konačni cilj klasne borbe, »demokratski poredak svijeta« na isti način je »smisao« te borbe koju se može pojmiti samo pomoću filozofije povijesti odnosno etike povijesti.

Nosilac je toga etičkog zahtjeva, koji je do sada u povijesti »klasne borbe« uvijek nanovo bio potčinjen, proletarijat, »mesijska klasa svjetske povijesti«. Zastupajući čitavo čovječanstvo, on izvojevava oslobođenje svijeta od »svake tiranije«. »Zbiljska sloboda« može se stoga, kako na isti način tvrdi Erwin Szabo (usp. Erwin Szabo, *Psychologisches zur Frage der Freiheit in der sozialistischen Gesellschaft*, u: *Die Neue Zeit*, 22. Jg., 2. Halbbd. 1903—04, Nr. 39, str. 414—416), podudarati samo s glavnim sadržajem socijalističkog pokreta čiji je cilj »demokratski poredak svijeta«. »Demokratski poredak svijeta« pak ne smije se iznuditi novom borbom za prava, ovaj put »potčinjenih među sobom«. Postulat »demokratskog poretka svijeta« može se za Lukacsa ozbiljiti samo s »čitavom socijalnom demokracijom«, a ne nekom grupom, partijom ili frakcijom, ma kakva ona bila (*Boljševizam kao moralni problem*, mađ., str. 232). Pod čitavom socijalnom demokracijom« on podrazumijeva jedinstvo radničkog pokreta u njegovom političkom »liku«. Tim prije zaslužuje da se upamti misao da cjelina valja prethoditi svojim dijelovima, jer ona omogućuje da se već u ranom dobu spozna kasnije Lukacsevo držanje u »pitanju organizacije« i njegov stav prema problemu »partije i klase«.

Tako ne začuđuje što je Lukacs pustio da moralna čistoća partikularnog interesa, naime, boljševičke partije, podlegne moralnoj čistoći »čitave socijalne demokracije«, kojoj on samo kao *čitavoj*, kao totalitetu, pripisuje karakter »mesijske klase svjetske povijesti«: »Ja ne vjerujem da 'trenutnom herojskom činu' boljševikove odluke pripada više vjere nego polaganoj, prividno neherojskoj, ali duboko s odgovornošću svjesnoj, dugotrajnoj i poučnoj borbi preuzimanja demokracije na sebe, borbi koja para dušu. U prvom slučaju svatko održava — ma šta ono koštalo — čistoću svoga neposrednog osvjedočenja koju se može opaziti očima, u drugom on nju svjesno žrtvuje, doduše žrtvujući time samog sebe da bi ozbiljio čitavu socijalnu demokraciju, a ne samo jedan njen dio, njen centar, njen izgubljeni rasparčani dio« (ibidem). Lukacs je socijalističko-demokratsku revoluciju odvojio kako od boljševičke diktature proletarijata tako i od građansko-demokratske, da od svake revolucije *koja ostaje samo u akutnom stadiju*: »Jedna (mišljena je socijalistička revolucija, P. L.) nije tako sjajna kao ona (građanska revolucija, P. L.) ali ide više na temelj, ne stremi naprijed u tako brzom tempu, no temeljitije preobražava bit društva« (*Predgovor za: Rosa Luxemburg, Masovni štrajk*, mađ., str. 3). Specifično razumijevanje revolucije koje ovdje postaje transparentno obnavlja jedan određeni motiv iz *Duša i oblici*, gdje Lukacs stavlja »vladavinu reda iznad ugođaja, onog trajnog iznad momenta-

nog, mirnog rada iznad genijalnosti koja se hrani senzacijama«. Ta uputa razjašnjava da je Lukacs izvorno, slično kao i Karl Marx, ali i kao Novalis, Friedrich Schlegel i uopće romantički idealizam, koncipirano univerzalno-utopijski revolucioniranje čovjeka i društva — revolucioniranje koje svoj konačni izraz nalazi tek u »klasičnoj harmoniji«.

Lukacs je na svoju političku teoriju prenio ideal »klasične harmonije« — jednu najdublje *estetsku predodžbu*. Njegova refleksija oktobarske revolucije u Rusiji dopustila je da *etička* supstancija tog izvorno estetskog »totaliteta« stupi na pročelje: »Da li je moguće ono dobro postići pomoću loših sredstava, slobodu pomoću potčinjavanja; može li se ozbiljiti novi poredak svijeta ako se sredstva njegova ozbiljenja samo tehnički razlikuju od sredstava starog sistema koja su s pravom omrznuta i prezrena?« (*Boljševizam kao moralni problem*, mađ., str. 231). Etičko pitanje postaje neposredno *političkim*. Lukacs je vidio da su se diktatura, teror i klasna potčinjenost, *sredstva* revolucije, tako daleko udaljila od svoga *cilja*, od »demokratskog poretka svijeta«, da je nastala opasnost da bi sredstva mogla poništiti cilj. Prije, u *Taktici i etici*, on je stoga pokušao da premosti ponor između cilja i sredstva time što je ruskoj revoluciji suprotstavio mađarsku, koja je slavila jedinstvo proletarijata i isticala da je u Mađarskoj »vlast dospjela u ruke proletarijata bez borbe i prolijevanja krvi« (*Taktika i etika*, mađ., str. 32). Pritom je on ukazao na ujedinjenje mađarskih socijaldemokrata s komunistima 21. ožujka 1919. — jedinstvo čije je ideološke opasnosti: razvodnjenje misli diktature Béla Kun retrogradno označio kao početak konca diktature sovjeta.

Nakon političkog eksperimenta diktature sovjeta Lukacs je uvijek nanovo pokušao da i u političkoj praksi pokaže svoju predodžbu o jedinstvu proletarijata, o njegovom »totalitetu«. Tako je on pozdravio ujedinjenje KPD i lijeve USPD (1920) i nadao se da su time stvoreni temelji za »zbiljsku i svjesnu revolucionarnu masovnu partiju« (*Kassel und Halle*, str. 1473). Tako je on u svojem prilogu diskusiji na 13. sjednici III svjetskog kongresa Komunističke internacionale (2. srpnja 1921) »ožujsku akciju« označio kao »veliki revolucionarni masovni pokret« (*Diskussionsbeitrag auf dem III Weltkongres der Kommunistischen Internationale*, str. 591) i ni u kojem slučaju, kao npr. Béla Kun, kao »djelomičnu akciju« ili »pučistički« poduhvat. Tako on potvrđuje početkom dvadesetih godina tezu Rose Luxemburg da je »masovni štrajk« već revolucionarni proces: »On nije nikakvo sredstvo za samu revoluciju. On nije samo puko iskorištavanje privredne moći radničke klase za postizanje izvjesnih političkih ciljeva, nego je jedinstvo privredne i političke borbe« (*Predgovor za: Rosa Luxemburg, Masovni štrajk*, mađ., str. 7—8).

Premda Lukacsev etički rigorizam predrevolucionarnog razdoblja nije formalno morao biti napušten s takvim određenjima, ipak se preobrazio njegov politički sadržaj. Formalno-etički osigurano i još daleko apstraktno-političku tezu o nužnom odvajanju »partijske birokracije« i »klase« i o jednoznačnom preferiranju »klase«, tezu koju je dugo godina zastupao skupa s Szaboom, on sada pod pritiskom političkih odnosa nije mogao više održati s tom načelnošću. Filozofsko-historijski gledano, on se izvorno oslanjao na Laskovu i Simmelovu intenciju da pomiri »vrijednost« i »zbilj-

nost«, »bitak« i »trebanje«. U sada prihvaćenoj koncepciji podudaranja organizacije partije i proletarijata očevidno postaju jasniji utjecaji Hegel—Marxove filozofije povijesti. To postaje manifestno u proklamiranom mjerilu »socijalističke taktike«, koja je pak osigurana s Hegel—Marxovim promatranjem povijesti, bolje: dijalektičkom metodom. Rastućem značenju Hegela i Marxa za Lukacsevo mišljenje u političkom području odgovara, iako ne konzekventna, recepcija Lenjinovih predodžaba o ulozi partije u klasnoj borbi. Tek filozofsko-povijesno i političko tumačenje klasne borbe dozvoljava da se u svakom slučaju teorijski smanji napetost između sredstava i cilja na kojoj su se, prema Lukacsu, slomili reformizam i revizionizam. Jer klasna je borba sada za Lukacsa cilj i ozbiljenje cilja u jednome.

To postavljanje pitanja našlo je jedino novi izraz u nastojanju da se »krutost« i nepromjenjivost osnovnih principa marksizma poveže s fleksibilnom političkom *taktikom*. Taj obrat svoga pogleda Lukacs je motivirao time da se politički »kaos« mogao spriječiti samo kombinacijom »čvrstih principa« s »gipkom taktikom«. Time je on podnio račun uvjetima propale diktature sovjeta, propasti »ožujске akcije« u Njemačkoj i očajničkom položaju KPM u godini 1921. Njegov spis *Boljševizam kao moralni problem*, koji je pod jakim utjecajem Szaboa, bio je napisan prije diktature sovjeta. Njegovi intrasigentni postulati o »sredstvima« revolucije jedva su se dali održati u političkim objašnjenjima, koja su rastrgala CK KPM već u godinama 1919—1921. u dvije frakcije. Dok su Béla Kun i dio CK sanjali o potuno nerealističkoj, »ilegalnoj« mađarskoj komunističkoj masovnoj partiji pod vodstvom Komunističke internacionale, dotle je Lukacs kao vodeći član Landlerove frakcije i kao njen pravi teoretičar mnogo jasnije vidio političku nužnost da se u Mađarskoj izgradi funkcionirajući ilegalni aparat (*Noch einmal Illusionspolitik*, str. 257). On je bio mjerodavno odgovoran za onaj fleksibilni sistem legalnih i ilegalnih metoda za partiju koja je ilegalno radila u Mađarskoj, sistem koji je čak u oficijelnoj povijesti partije 1954. pohvalno spomenut (*Organisationsfragen der dritten Internationale*, str. 247 i passim; usp. Dezső Nemes: *Borba Komunističke partije Mađarske od kolovoza 1919. do jeseni 1929*, mađ., Budimpešta, 1954, str. 50 id.). Od svojih političkih protivnika rado izrugivan kao »apstraktni filozof«, Lukacs se time približio *nacionalnim* uvjetima komunizma u Mađarskoj jednako tako realistički kao i *Blum-tezama* i *Literaturi i demokraciji*, kada se on izjasnio za vlastiti put mađarskog komunizma i time udaljio od Staljinova dogmatskog recepta za svjetski komunizam.

U vezi s tim valja navesti njegovo držanje u diskusiji o parlamentarizmu (1920—21). U usporedbi s Lenjinom, Lukacs nikada nije mogao zatajiti filozofske temeljne strukture svoga mišljenja. Možda je upravo stoga on u pitanju organizacije mogao Lenjinovo stajalište stalno prihvatiti samo uvjetno. Tako je Lenjinu morao ostati tuđ etički rigorizam, s kojim je Lukacs početkom dvadesetih godina nabacio pitanje o »legalnosti« i »ilegalnosti«, o »defenzivnoj« i »ofenzivnoj« taktici. Još prije nego što se pojavio u junu 1920. Lenjinov spis »*Ljevičarstvo*«, *dječja bolest u komunizmu*, Lukacs je (u ožujku) objavio članak *O pitanju parlamentarizma*. U tom članku, koji je Lenjin napao kao »radikalan«, a Kunova frakcija neprestano napadala, Lukacs je teorijski odredio odnos »parla-

mentarizma« i »radničkog savjeta« i zastupao tezu: »Gdje je moguć radnički savjet (makar u skromnom okviru), suvišan je parlamentarizam.« S mnogim ogradama Lukacs se izjasnio za učestvovanje tadašnje komunističke partije u parlamentarnoj demokraciji. To učestvovanje on je označio kao »defenzivnu taktiku«. Nju se stoga može zastupati, jer se proletarijat »u suvremenoj povijesnoj situaciji veoma često nalazi u defenzivi spram buržoazije«. Tu tezu Lukacs je osigurao svojim načelnim određenjem odnosa taktike i filozofije povijesti: »Taktika znači praktičku primjenu teorijski čvrsto položenih principa. Taktika je stoga povezujući član između postavljanja cilja i neposredno dane zbiljnosti. Ona je, dakle, određena sa dviju strana. Na jednoj strani pomoću nepovratno učvršćenih principa i postavljanja cilja komunizma, na drugoj strani pomoću stalno promjenjive povijesne zbiljnosti. Kada se često govori o velikoj gipkosti komunističke taktike . . . , tada se za ispravno razumijevanje te rečenice ne smije zaboraviti da je ono nekruto komunističke taktike direktna posljedica krutosti principa komunizma.« Podudaranje cilja s povijesnom situacijom bilo je za Lukacsa dano samo u »ofenzivnoj« taktici; prihvaćanje »defenzivne« taktike značilo je »priznanje da je revolucija u dogledno vrijeme nezamisliva« (usp. *Zur Frage des Parlamentarismus*, str. 161, str. 163, str. 164, str. 172. O Lenjinovoj kritici Lukacsa vidi: V. I. Lenjin, »Kommunismus«, *Zeitschrift der Kommunistischen Internationale für die Länder Südosteuropas*, recenzija sveske 1—2 do 18, u: ibidem, *Djela*, svezak XXXI, Berlin, 1959, str. 153 id.).

Da bi mogao teorijski postaviti jedinstvo sredstva i cilja, taktike i etike, organizacije i revolucije, Lukacs uvodi već u *Taktici i etici* pojmove »objektivna mogućnost« i »klasna svijest«. Dok su oni u *Povijesti i klasnoj svijesti* interpretirani jače u smislu Hegela, u *Taktici i etici* oba pojma imaju još prilično jednoznačno karakter »regulativnog zakona ideje u Kantovu smislu, tačnije u smislu novokantovstva, karakter zakona koji se razlikuje od iskustvenih zakona prirode i empirijske zbiljnosti klasne borbe. Za Lukacsa pojedinac mora u momentu u kojem on *politički* djeluje, odgovorno spoznati političke prilike i konzekvencije svoga djelovanja. »Objektivna mogućnost« da se te konzekvencije mogu znati i da se time za njih može odgovarati predstavlja mjerilo političkog djelovanja pojedinca. To mjerilo pak postaje regulativnim principom tek u obliku »klasne svijesti« koja iz »objektivne mogućnosti« izrasta u novu, višu zbiljnost. Da bi ispravno djelovanje postalo istinski ispravni regulativ, klasna se svijest mora uzdignuti nad svoju samo zbiljsku danost i osvjestiti se u pogledu svoga svjetsko-povijesnog poziva i svijesti svoje odgovornosti. (*Taktika i etika*, mađ., str. 12). Klasna se svijest dakle ne podudara niti s »ukupnošću ličnih interesa pojedinačnog radnika« niti sa svagda »aktuelnim interesima« klasne svijesti konzekvetno postavljen kao sinonim s »etikom« proletarijata.

U red s regulativnim principom klasne svijesti Lukacs stavlja proletarijat, a ne partiju. Novokriticistička misao se još jednom povezuje s plebiscitarno-demokratskom, čiji sindikalistički elementi prodiru uvijek nanovo, prije svega u *Taktici i etici*. Odlučujuća za revolucionarnu akciju je »jedinствена i odlučna volja proletarijata« da preuzme vlast. »Proletarijat se stavio u pokret s jedinstvenom snagom. On se osvijestio na svojoj mogućnosti i s jasnom vi-

dovitošću svoje samosvijesti stvorio svoje jedinstvo, svoju snagu i svoj lik« (*Taktika i etika*«, mađ., str. 38).

Etička refleksija može samo tada spriječiti opasnost premoći sredstava revolucije nad njenim ciljevima, ako se diktatura proletarijata pojmi kao povijesno posljednja. Ova rečenica uključuje dva posljетка: prvo, radnički pokret primjenjuje diktaturu i na sebi samome; drugo, historijski posljednja diktatura čovječanstva konačno ukida samu sebe. Principijelno jednaku tezu Lukacs i u svojem članku *Uloga morala u komunističkoj produkciji*, koji je izišao za vrijeme diktature sovjeta, doduše pod jačim isticanjem prinudnog karaktera proletrske diktature za pojedinačnog radnika: »Konzekventno provođenje diktature proletarijata može završiti samo time da demokracija proletarijata u sebe upije diktaturu i učini je suvišnom« (*Uloga morala u komunističkoj produkciji*, mađ., str. 4). Proletrska se diktatura, koja je još u *Boljševizmu kao moralnom problemu* bila konfrontirana »čistoju demokracijom« kao antiteza, koja doduše nije jednakog ranga, sada osamostalila u moment, u jednu fazu historijski obuhvatno koncipiranog procesa revolucije. Time je cijena »proletrske diktature«, kako politički podignuta, tako i etički relativirana. Konkretnoj političkoj analizi, koja je u postanku, odgovara postepeno napuštanje etičkog rigorizma prvih političkih spisa.

Lukacs je ne samo prije »133 dana« stavio u pitanje *trajnu* moralnu i povijesnu opravdanost opstanka radikalno-boljševičkog shvaćanja diktature. [Naravno, još više to važi za njegovo držanje prema »teoriji permanentne revolucije« Trozskog koju je on stalno napadao. Još u *Postscriptumu* (1957) za: *Moj put k Marxu* (1933) i u *Pismu Albertu Carocciju* (1962) Lukacs je branio Staljinovu parolu o »socijalizmu u jednoj zemlji« spram Trozskog]. Unatoč tome — ili upravo stoga on je ostao marksist. Njegovi radovi od 1920/21, prije svega *Povijest i klasna svijest* i njegova knjiga *Lenjin* (1924; objavljena u ovom časopisu br. 2/1965. u prijevodu Ivana Prpića — A. P.), mogu se shvatiti kao izraz kompromisa između purističkih zahtjeva prvih političkih spisa i nužnosti bar partikularnog prilagođavanja u političkim borbama dvadesetih godina. Takav kompromis Lukacsu je pružio mogućnost da svoju filozofsko-povijesnu koncepciju i svoj humanistički patos usko poveže s principijelnom ocjenom političkog položaja u *jedinstvenoj* perspektivi. Kao što smo pokazali, on je ostao vjieran tom svom temeljnom držanju usprkos ili bolje zbog svoga intranzigentnog, svoga moralističkog marksizma. Na to upućuju jednako tako *Blum-teze* kao i *Literatura i demokracija*, njegovo predavanje u političkoj akademiji RPM (1956) i njegov stav prema kinesko-sovjetskom sporu. Vjernost samom sebi on je, dakako često, koliko mi vidimo, u godinama 1920, 1924, 1929, 1949. i 1956. morao platiti osudom »revizionizma« i »zastranjivanja«.

Problem partije i klase i teorija partizana

Takozvano organizaciono pitanje stajalo je u većini socijalističkih i komunističkih partija, prije svega ruskih, dugo godina u središtu unutarpartijskih borbi. Veoma kompleksnu problematiku, koju prirodno ovdje možemo obraditi samo u okviru naše teme, može se reducirati na tri aspekta: centralistička ili federa-

listička izgradnja organizacije partije, odnos partije i sindikata i, prije svega, problem partije i klase (mase). Posljednje spomenuti aspekt sadrži pitanje da li bi se proletarijat mogao konstituirati kao klasa u procesu same revolucije, da li je moguća organizacija kao proizvod odnosno kao *posljedica* borbe — ili da li organizacija partije predstavlja nužnu *pretpostavku* proleterske revolucije. Ekstremna rješenja, iako ne ekstremne prijedloge blankizma, zastupali su revolucionarni sindikalisti (Lagardelle, daleko dalje i Szabo), koji su se protivili svakom autoritetu, i na drugoj strani »ultra-centristi« — naziv koji je Lenjin dao Rosi Luxemburg.

Problem partije i klase Lukacs je već 1919. spoznao, kako u njegovim etičkim tako i u njegovim političko-nacionalnim dimenzijama. Najkasnije od rezolucije II svjetskog kongresa Kominterne (sredina 1920) o »ulozi partije u revoluciji« on je morao uzeti u obzir internacionalnu komunističku diskusiju o organizacionom pitanju.

U godinama između 1918. i 1929. on je modificirao svoje držanje i u organizacionom pitanju, iako je on u čitavom tom razdoblju polazio načelno od »jedinstva«, kasnije »totaliteta«, proletarijata. U smislu revolucionarnog sindikalizma, koji se bio povezao s etičkim rigorizmom, kako ga je on zastupao 1918/19, tvrdio je on stoga, kao u *Taktici i etici*, da će se »jedinstvo proletarijata i time mogućnost diktature proletarijata stvoriti . . . isključivo pomoću samog proletarijata« (*Taktika i etika*, mađ., str. 38). Nasuprot tome partija mu je bila kao jedna formacija koja je nastala u kapitalističkom društvu, u neku ruku samo historijska prijelazna pojava u velikom historijskom procesu radničkog pokreta i stoga stalno sekundarni fenomen.

Već u *Taktici i etici* Lukacs je označio partiju i klasu kao »dijalektičku suprotnost«, koja je ukinuta u »višem jedinstvu« »jedinstvenog proletarijata kao klase koja je dominantna u društvu« (*Taktika i etika*, mađ., str. 34). To je shvaćanje on zastupao i u *Povijesti i klasnoj svijesti*. Njega je on povezao s jednom od glavnih teza Rose Luxemburg, koja je u svojoj kontroverzi s Lenjinom (1904) tvrdila da je organizacija posljedica, a ne pretpostavka revolucionarnog procesa i da se proletarijat »samo u procesu i pomoću procesa« revolucije može konstituirati u klasnu organizaciju (usp. *Der Parteitag der Kommunistischen Partei Deutschlands*, str. 319).

U takvim ocjenama organizacije bez sumnje dolazi do izraza načelni afekt lijevo-radikalnih intelektualaca u srednjoevropskom radničkom pokretu protiv partijskih birokracija. Politički taj je afekt bio opasan — on je ipak sve više odbio kritičke intelektualce od moći. Lukacseva vlastita teorijska pozicija, bar ukoliko se ona odnosila na povezanost KPM i Kominterne, bila je već od 1920. uvijek nanovo stavljana u pitanje zbog njegova više puta ispoljenog potcjenjivanja partijske birokracije. U distanciranju od Rose Luxemburg on je pokušao stoga da diferencira pojam partije da bi dobio novo teorijsko ishodište za političku poziciju, za direktni kontakt s masama. On je razlikovao partiju kao »organizaciju« od partije kao »povijesnog lika i kao aktivnog nosioca klasne svijesti« (*Geschichte und Klassenbewusstsein*, str. 319). Time je on odvojio partijski aparat, partijsku birokraciju, od »povjerenja« spontano-revolucionarnih masa koje tek uzdiže partiju do politič-

kog nosioca, do regulativnog principa klasne svijesti. Kao nosilac klasne svijesti partija je morala jednako tako posjedovati nešto »procesualno« (etwas Prozesshaftes«).

Tako ne začuđuje da Lukacs ono procesualno partije uvijek nanovo konfrontira njenim krutim birokratskim oblicima (usp. *Geschichte und Klassenbewusstsein*, str. 319). Time on nije pripisao samo dva različita tipa partije dvjema različito vrednovanim razinama zbiljnosti. S tim diferenciranjem pojma partije i pripisivanja partije kao »povijesnog lika« klasnoj svijesti on je podigao ovaj do idealno-tipskog ranga. S tim diferenciranjem odnosno pripisivanjem on je degradirao realnu partijsku birokraciju do one »bezdušne zbiljnosti« svijeta, organizacije u kojoj, već zato jer oličava lošu baštinu kapitalističkog društva, mora izumrijeti svaki stvaralački impuls.

Polazeći od toga *dvostrukog* pojma partije, on je mogao riješiti dva problema; jedan ideološko-dogmatski i jedan unutarpartijsko-politički. Idealno-tipska koncepcija komunističke partije omogućila mu je jednom da na jednoj strani premosti jaz između krutog odvajanja partije i klase što ga je teorijski produbila Rosa Luxemburg, i »organskog« shvaćanja revolucije na drugoj strani. Uvođenjem idealno-tipskog pojma partije Lukacsu je pošlo za rukom da između »teorije«, »partije« i »klase« konstruira dijalektičko »uzajamno djelovanje«, koje je dakako jednako tako originalno kao što ne izmiče opasnosti proizvoljnih i nekritičkih interpretacija. Za Lukacsa je doduše vjerojatno od većeg značenja bila politička strana njegove ocjene organizacionog pitanja, nego opasnost proizvoljnosti teorijske interpretacije. Za njega se radilo u znaku »taktike jedinstvenog fronta« (Einheitsfronttaktik) od VI svjetskog kongresa Kominterne (sredina 1928) kao i već ranije ipak u prvom redu o tome da ne bude žigosan kao »zastranjivač« (Abweichler).

Drugo, pomoću idealno-tipske konstrukcije Lukacs je mogao da jasno fiksira činjeničke nedostatke mađarske partijske birokracije. Tom zadatku on se, kao teoretičar Landlerove frakcije, uvijek nanovo podvrgao, već u svojoj kritici »bezdušnog birokratizma« Kun-Rakosieve frakcije (1921) — koja je emigrirala u Moskvu.

Na jednoj strani se stvaraju, tako je kritizirao Lukacs, »golemi aparati za nepostojeće zadatke... (»masovna partija' u emigraciji s njenim okružnim sekretarijatima itd.). Na drugoj strani taj aparat je tako postavljen da se s njim uopće ne može vršiti zbiljski rad koji je usmjeren na Mađarsku«) *Noch einmal Illusionsspolitik*, str. 258). Ali i načelno Lukacs je morao birokratiziranje komunističkih partija stalno osjećati kao lošu baštinu građanskog svijeta organizacije i specijalista. Stoga kritiku birokracije valja pojmiti kao jednu od niti koje idu skroz kroz njegovo djelo. Još u *Pismu Albertu Carocciu* ona je bila jedan bitni, možda odlučujući motiv njegova »obračuna« sa Staljinom (usp. *Brief an Alberto Carocci*, str. 335).

Tako kao što je radnički pokret stalno razumijevao kao historijski proces i time kao obuhvatni »totalitet«, tako je on, potpuno u smislu mladoga Marxa, i čovjeka mogao razumjeti samo kao univerzalno biće. Stoga je svaka partijska služba, koja je sa sobom nužno nosila specijaliziranje, ali i težnju za prestižom i položajem,

morala prekinuti vezu »cjelovite ličnosti« prema totalitetu revolucionarnog procesa. »Samo ako funkcija u partiji nije nikakva služba, koja se eventualno vrši s punom predanošću i savjesnošću, ali ipak samo kao služba, nego ako se aktivnost svih članova odnosi na sve moguće vrste partijskog rada; ako se k tome ta aktivnost mijenja uvijek prema činjeničnim mogućnostima, onda članovi partije dolaze u živi odnos prema totalitetu partijskog života i revolucije s čitavom svojom ličnošću, onda oni prestaju biti puki specijalisti koji su nužno izvrgnuti opasnosti unutrašnjeg ukrućivanja«, (*Geschichte und Klassenbewusstsein*, str. 338).

Lukacsevu shvaćanju partije i klase korespondira određena predodžba o ulozi »vođe« u revolucionarnom procesu. To shvaćanje kulminira — u razdoblju nakon drugog svjetskog rata — u pojmu *partizana*. Ono ipak seže daleko natrag u Lukacsevu predmarksističku fazu.

Političkim vođama radničkog pokreta, u svakom slučaju ukoliko je riječ o *politički institucionaliziranim vođama partije*, dakle o partijskim funkcionerima, Lukacs pridaje sekundarnu ulogu u dinamičnom procesu emancipacije proletarijata: »Vođe (mišljeni su vođe socijaldemokratske i komunističke partije u Mađarskoj 1919, P. L.) su bili samo izvršitelji te jedinstvene volje koja je usmjerena na jedinstvo. Toj volji oni su dali samo teorijski oblik koji se zatim očitovao u djelovanju proletarijata...« (*Taktika i etika*, mađ., str. 38—39). Ta misao očito ima samo uvjetnu sličnost s Lenjinovom koncepcijom »avangarde«. Što neki analitičari političke teorije Georga Lukacsa, kao Morris Watnick, njega ipak označavaju kao pristašu Lenjinove teorije elite, počiva na manjkavoj distinkciji. Doduše Lukacseva odbojnost protiv svakog institucionaliziranja radničkog pokreta, dakle protiv *svake* učvršćene političke vladavine, ta anarhističko-sindikalistička odbojnost koju Lukacs nikada nije sasvim napustio i koju je još produbio svojim etičko-rigorističkim shvaćanjem, nema uopće ničeg zajedničkog s odbijanjem elita. Ipak za njega nisu kao za Lenjina partijski vođe, dakle *političke* elite, »ispravni« tvorci i nosioci revolucionarnog procesa; jer oni su previše obavezni partijskoj birokraciji i stoga, kako pokazuje primjer Béle Kuna, nisu mogli spoznati revolucionarni proces kao cjelinu. Što više na čelu revolucije trebaju stajati one *duhovne* elite koje svojom teorijskom sviješću mogu »osloboditi« samo spontano-revolucionarne mase iz njihova pukog spontaniteta, voditi svjesnoj akciji i time kolektivnom ovladavanju društvenim procesom. Svoju sliku »tipa vođe« Lukacs objašnjava i explicite: »Istinskim vođom ove revolucije ne postaje veliki demagog, govornik koji sve oduševljava i agitator vrste Dantona i Lajosa Kossutha, nego mislilac s najdubljim smislom za znanost o klasnoj borbi, o revolucionarnoj dijalektici, o marksizmu« (*Predgovor za: Rosa Luxemburg, Masovni štrajk*, mađ., str. 3). U takvom određenju postaju jasne kako *karizmatičke* crte te elite tako i kulminiranje »mislioca« u »svjetsko-povijesnom liku« — kulminiranje koje nalazi svoj pandan u tipu *jedinstvenog* proletarijata koji određuje *sam* sebe.

Karizmatička koncepcija duhovnog vođe upućuje ne samo natrag na prva određenja »umjetnika« u *Duša i oblici*, koja još stoje u stezi filozofije života, nego baca već sjenu na kasnije totalne figure »filozofskog kritičara«, »narodnog tribuna« i, konačno, »par-

tizana«. Takvi nacrti izrastaju iz odbacivanja »birokracije« kao simbola »postvarenja života«. Štaviše, njima je svojstvena »uni-verzalnost« »svjetsko-povijesnog lika«. »Likovi« su pritom stalno idealno-tipski konstruirani, a njihovom obliku života pripisuje se određeni oblik umjetničkog ili političko-društvenog izraza.

Uistinu čini se da direktna linija vodi od eseja o Kassneru u *Duša i oblici* ka kasnijim radovima *Pisac i kritičar* (1939), *Narodni tribun ili birokrat?* (1940) i *Partijsko pjesništvo* (1945). U eseju o Kassneru Lukacs je našao suglasnost između oblika umjetnosti i oblika života, između »tipa duše« kritičara (»platoničara«) i tipa pjesnika u »životnom obliku umjetnika«: »Samo u obliku umjetnika može se stvoriti ravnoteža između teško stupajućeg ljuljanja platoničara i lepršavog leta strijele pjesnika« (*Die Seele und die Formen*, str. 52). Sliku pjesnika-kritičara, izraz sinteze u ranom dobu, Lukacs obnavlja s karakterističnim pomicanjem, koje odražava njegov vlastiti razvoj, u tipu »filozofskog kritičara«. Dok su jednom Friedrich Schlegel i Kierkegaard bili modeli za tip koji ukida i odražava jednostranosti i protivrječnosti života, to su kasnije Aristotel i Hegel, a od novijih mislilaca Bje-linski, Černiševski i Dobroljubov. Oni su za Lukacsa smislene slike *sinoptičkog* oblikovanja: »Oba velika mislioca pretsocijalističke kulture, Aristotel i Hegel, jednako su tako teoretičari društva kao i estetičari«.

Pomicanje tipa pjesnika-kritičara u tip filozofskog kritičara Lukacs eksplicira snažno: »...Obrnuto kod pravog filozofskog kritičara. Njegov spoznajni poriv ide na cjelinu pojava, na njenu najopćiju zakonitost. Budući da je ispravna opća spoznaja stalno konkretna a ne apstraktna . . ., njeno promišljanje nužno vodi konkretnoj analizi 'međupodručja', čak i pojedinačnih pojava. Ove se pak ovdje ne shvaćaju kao mikrokozmosi koji počivaju sami na sebi, nego kao dijelovi, kao momenti ukupnog razvoja« (*Schriftsteller und Kritiker*, u: *Probleme des Realismus*, S. 296). Tip filozofskog kritičara predstavlja pojačani oblik pjesnika-kritičara; jer on tek u usporedbi s onim može pojmiti čitavo obilje i razvoj političko-socijalnog svijeta u njihovoj vezi.

Dok je Lukacseva teorija elite u *Piscu i kritičaru* poprimila svoju opću duhovno-povijesnu sigurnost, njen politički izraz postaje manifestan prije svega u *Narodnom tribunu ili birokratu?* i u *Partijskom pjesništvu*. U interpretaciji Lenjinova narodnog tribuna Lukacs skoro doslovno ponavlja svoje karakteristike »tipa vođe« iz *Predgovora za: Rosa Luxemburg, Masovni štrajk*: »Lenjinov narodni tribun je navjestitelj takve, revolucionarne svijesti. Ako ga se želi ispravno shvatiti kao tip, ne smije se držati vanjskih oznaka tribunstva. Sjaj riječi, retorski oduševljavajuća rječitost nije dostatna za tribuna; pravi tribuni francuske revolucije nisu bili zaslijepljujući govornici, Mirabeau ili Vernieaud ili sam Danton, nego jednostavni Marat i suhoparni Robespierre« (*Volkstribun oder Bürokrat?*, u: *Karl Marx und Friedrich Engels als Literaturhistoriker*, str. 132). I tip narodnog tribuna pozvan je za zbiljsko vođenje neoslobođeno-spontanijih masa na osnovu »one adekvatne spoznaje koju omogućuje tek materijalistička dijalektika, marksizam«. I narodni tribun »budi svjesnost«, prevladava »spontanost« kao i »birokratizam«, te time postaje karizmatski vođa svjetsko-povijesne revolucije, bolje: emancipacije čovjeka. Konačno i tip

narodnog tribuna poprima svoje boje pomoću oštro izrađenog kontrastnog tipa »estetičara«, »birokrate« itd.

Bitne značajke narodnog tribuna, umjetnika, pjesnika-kritičara i filozofskog kritičara našle su svoje do sada posljednje zajedničko shvaćanje u tipu *partizana*. U umjetničkoj sferi npr. »partijski pjesnik« je partizan: »Partijski pjesnik nikada nije vođa ili jednostavni vojnik, nego uvijek partizan. To znači, ako je on zbiljski partijski pjesnik, onda postoji duboko podudaranje s povijesnim pozivom partije, s velikom strategijskom linijom koju određuje partija. Unutar toga jedinstva on se ipak mora očitovati s vlastitim sredstvima na vlastitu odgovornost« (*Partijsko pjesništvo*, u: *Literatura i demokracija*, mađ., str. 131). Taj lik »prijelaza« ima u Lukacsevu samorazumijevanju ne samo utopijske i karizmatске, nego i tragičke crte: Da bi danu zbiljnost mogao primjerenom kritizirati, ono novo donijeti na vidjelo i razrušiti ono što propada, partizan mora prihvatiti partiju a ipak ostati vjeran svojoj eshatološko-utopijskoj viziji; bez gubljenja »života« iz vida, on ne smije otkazati karizmi, znajući da njegove slike nikada ne mogu postati zbiljnost (o tome usp. *Volkstribun oder Bürokrat?*, ibidem, str 146).

Pojam »demokratske diktature«

Lukacseva koncepcija »demokratske diktature« hranila se bitno iz teorijskih i političkih iskustava u organizacionom pitanju. Ona predstavlja glavni dio *Blum-teza* (1928—29), u kojima je on analizu političko-historijskih uvjeta KPM-e i uopće političko-privredni položaj u Mađarskoj povezao s nacionalnim političkim programom. U slijedećem dijelu, odgovarajući svojstvu ove studije, ne ćemo tako mnogo tematizirati pojedinačne probleme *Blum-teza*, nego ćemo, štaviše, skicirati teorijsku i političku temeljnu strukturu pojma »demokratske diktature«.

»Demokratsku diktaturu« Lukacs je opisao kako slijedi: »Demokratska je diktatura dakle, kao savršeno ozbiljenje građanske demokracije, u strogom smislu riječi bojno polje, polje borbe između buržoazije i proletarijata koja odlučuje o svemu. Dakako, ona je u isto vrijeme i najvažnije sredstvo borbe, mogućnost za nagovor najširih masa, da ih podstakne na spontanu revolucionarnu akciju i vodi, te da oslabi organizacione i ideološke oblike pomoću kojih u »normalnim prilikama« buržoazija dezorganizira široke mase radnog naroda; demokratska diktatura je mogućnost da se stvore oni organizacioni oblici pomoću kojih široke mase radnika pribavljaju priznanje svojim interesima nasuprot buržoaziji« (*Blum-teze*, mađ., str. 85). Za »demokratsku diktaturu« on je formulirao određene pretpostavke: Prvo, on je jasno vidio da se u političko-socijalnim uvjetima Bethlen-Horthyeva režima moralo proširiti socijalnu a time i političku osnovu ilegalne KPM-e. Pored radnika u poduzećima trebalo se osloniti na poljoprivredne radnike i siromašne seljake. Lukacs je spoznao, da su radničke mase još uvijek politički ovisne o »buržoaziji« i socijaldemokraciji, da na selu još uvijek vlada feudalni veleposjed i da još nije izvršena građanska, a kamoli proleterska revolucija. Drugo, Lukacs je KPM-e u neku ruku pojmiio filozofsko-povijesno kao »savršeno ozbiljenje« građanske demokracije koja, unatoč njenoj doktrini slobode, nije oslobođena klasne borbe. Tako je on mogao KPM-e promatrati kao jedinu partiju u Mađarskoj koja se »ozbiljno bori za građansku

demokraciju«. Treće, on je, bitno opreznije nego 1919, »demokratsku diktaturu« interpretirao kao »dijalektički prijelazni oblik«, koji doduše može da vodi jednako tako dobro »proleterskoj revoluciji« kao i »kontrarevoluciji«.

U toj vezi ponovo se pojavljuje koncepcija o »klizućoj organizaciji« (gleitende Organisation) partije, izraz njegova antiinstitucionalnog mišljenja koje je već u organizacionom pitanju postalo jasno. On je ipak izričito odbacio da se »demokratsku diktaturu« pojmi kao »neko učvršćeno razdoblje razvoja, koje je fiksirano u ustavu« (usp. *Blum-teze*, mađ., str. 86). U odsjeku »*Parole i neposredni zadaci partije*« on je povezo poziv na borbu za »jedinstvo radničke klase« sa zahtjevom: »Borba protiv politike birokracije koja rastvara organizaciju partije« (*Blum-teze*, mađ., str. 93). Antiinstitucionalnom mišljenju pak odgovara i formulacija »klasa protiv klase«, dakle intencija da se onu idealno-tipsku koordinaciju političkih zahtjeva prema socijalnim slojevima i grupama, koja je u *Povijesti i klasnoj svijesti* bila našla svoj pojmovni izraz, sada shvati u političkim terminima. Tako dugo dok u Mađarskoj vladaju veleposjed i veliki kapital, »borba za republiku reprezentira za široke mase i borbu za ukupna slobodna prava, za pravo udruživanja, zboru, pa i štrajka« (*Blum-teze*, mađ., str. 90).

Možda najznačajnija tendencija *Blum-teza* međutim leži u njihovom direktnom i indirektnom internacionalnom zahtjevu. U pogledu na »lijevo« skretanje Kominterne Lukacsev se nacionalni program »demokratske diktature« može promatrati kao rani program »vlastitog puta« u socijalizam, kao predstupanj nacionalno-komunističkih tendencija iz 1956. I to tim prije, što on u *Blum-tezama* opširno uspoređuje nacionalne uvjete »demokratske diktature« u Mađarskoj s onima u Engleskoj, Italiji itd. »Nacionalno pitanje«, koje je on od *Taktike i etike* na ovamo uvijek nanovo dodirivao, postaje time jednim od konstitutivnih elemenata »demokratske diktature«.

Prirodno, *Blum-teze* su se, upravo zbog njihovih *nacionalnih* obilježja, morale shvatiti kao direktno usmjerene protiv Komiteta egzekutive Komunističke internacionale (KEKI) i protiv Staljina — one su pak slijedile »ispravni« kurs, stajale su za vlastiti *mađarski* put u socijalizam u momentu, kada je Staljin počeo da krči »put socijalizma u jednoj zemlji« koji stabilizira njegovu moć i da razvitak u Sovjetskom Savezu propagira kao uzor za evropske komunističke partije. Nakon isključivanja Buharina iz prezidijuma KEKI Staljin je slijedio »lijevi« kurs kojemu su kao žrtve pali mnogi »koji su se pomirili« (Versöhner), kao Brandler, Thalheimer, Enderle i dr. Budući da je on već 1926/27. »lijevicu« bio isključio iz nacionalnih sekcija Kominterne, put za »boljševizaciju« Kominterne bio je u godini 1929. znatno slobodan.

Ipak i u svojim *internationalnim* odnosima Lukacsev program »demokratske diktature« morao je izazvati Staljinovu kritiku. Lukacs je već tada napao Staljinovu vanjsko-političku parolu: »Socijaldemokracija je bliznac fašizmu«, parolu koja je korespondirala tezi o »putu socijalizma u jednoj zemlji« i zahtjevu za »boljševizacijom« evropskih komunističkih partija. U danim uvjetima parole »Klasa protiv klase« i »Za republiku«, koje je on formulirao, a to je značilo za zajedničku borbu svih proleterskih (također i socijaldemokratskih) masa protiv feudalizma kao i fašizma, mogle

su se shvatiti samo kao otvoreno protivljenje zaključcima KEKI. Stoga se u *Otvorenom pismu članovima KPM-e* njegovom programu prebacio »oportunizam« i »socijaldemokratizam« (usp. *Javno pismo članovima KPM-e*, mađ., u: Uj Marcius, 5. g. i., 1929, str. 253 id., str. 258 d.). Kao posljedica te kampanje Lukacs je izgubio svoje mjesto u CK KPM-e, a u prosincu 1929. bio je primoran da opozove *Blum-teze* [Blum (Georg Lukacs), *Izjašnjenje* (4. prosinca 1929), mađ., u: Uj Marcius, 5. g. i. (1929), str. 345].

Stavovi za teoriju narodne demokracije i pojam »koegzistencije«

Neke određene motive svojih prvih političkih spisa Lukacs je obnovio prije svega u svojoj knjizi *Literatura i demokracija* (1947). U to se ubraja kritika samo formalne demokracije; nadalje u to se ubraja neumorno podržavani »zahtjev za potpunim oslobođenjem čovjeka« (*Literatura i demokracija*, mađ., str. 34), te, konačno, proklamiranje proleterske »solidarnosti«. Glavna teza iz *Literature i demokracije* direktno nadovezuje na pojam »demokratske diktature« iz *Blum-teza*. Kao što je »demokratsku diktaturu« promatrao kao »dijalektički prijelazni oblik«, tako je i narodnu demokraciju Lukacs koncipirao kao društveni poredak u promjeni. »Demokratska diktatura« u svojem liku od 1928/29, kao neki »tečni« politički oblik vladavine, stajala je još sasvim pod uvjetima građanskog društva. Stoga je ona mogla završiti kako »revolucijom proletarijata« tako i »kontrarevolucijom«. Nasuprot tome za Lukacsa »kapitalistički karakter poretka proizvodnje« u mađarskoj narodnoj demokraciji 1947. doduše »još nije bio uništen«, ali je ipak već uvedeno prevladavanje samo formalne (građanske) demokracije. 1947. je Mađarska bliža »najvišem stupnju demokratskog razvitka«, »najsavršenijem obliku demokracije« nego 1928. Ipak konačni cilj još nije postignut. I u Lukacsevima izjavama pedesetih i šezdesetih godina postaje jasno, da je još dug put do »konačne pobjede proletarijata«, da »klasna borba« još nije završena. Prije svega ideološki aspekti klasne borbe, koja se sada prirodno sve više i više odnosi na socijalne probleme *novih društvenih sistema*, stoje za Lukacsa u prvom planu njegova mišljenja (usp. *Literatura i demokracija*, mađ., str. 33 id.; za kasnije izjave vidi prije svega *Der Kampf des Fortschritts und der Reaktion in der heutigen Kultur*, str. 773, str. 765—66 i passim; nadalje usp. *Zur Debatte zwischen China und der Sowjetunion*, str. 582 id.).

Već koncem dvadesetih godina, u sjeni rastućeg fašizma, Lukacs je sa svojim programom »demokratske diktature« bio težio širokoj političkoj i socijalnoj osnovi. On je bio spoznao da se demokratski elementi socijalizma moraju povezati s nacionalnim elementima. U Hruščovljevu razdoblju vodi ga njegova misao preko koncepcije »narodne demokracije« ka »koegzistenciji« — k onom obliku političkog objašnjavanja u kojem se »napredne« snage, preko svih ograda političkih granica, treba da ujedine protiv »reakcionarnih« snaga i da nastave vanjsko-politički savez između »socijalizma« i »demokracije« iz godine 1941. »Koegzistencija« je doduše »oblik klasne borbe«, ali »indirektni« oblik koji više ostaje u onome ideološkome. S tim mislima Lukacs nanovo izriče svoje humanističko uvjerenje koje je zastupao čitavog života, da će rat, sila i teror iščeznuti iz života čovječanstva.

(S njemačkog preveo Ante Pažanin)